

مجلات غارتگر (Predatory journals): چه کنیم تا از قربانیان آنها محافظت کنیم؟

Laine C, Babski D, Bachelet V C, Bärnighausen T W, Baethge C, Bibbins-Domingo K et al. **Predatory journals: what can we do to protect their prey?** BMJ 2025; 388 :q2850 doi:10.1136/bmj.q2850

سردبیران تعدادی از مجلات معتبر پزشکی مثل لنست، BMJ، نیچر مدیسین، New England Journal of Medicine و Annals of Internal Medicine مطالبی را در خصوص مجلات غارتگر در قالب یک Editorial منتشر کرده‌اند که در اینجا ترجمه آن آمده است. این مقاله همزمان در ۹ مجله علوم پزشکی منتشر شده است.

نویسندگان، مؤسسات، حامیان مالی و ویراستاران (سردبیران) باید نسبت به این خطرات هوشیار باشند. تعداد رو به رشدی از مجلات، با هدف سود مالی، خود را در نقش مجلات علمی جا می‌زنند، در حالی که استانداردهای نشر علمی را رعایت نمی‌کنند. ما، به‌عنوان سردبیران و اعضای "کمیته بین‌المللی سردبیران مجلات پزشکی" (ICMJE)، سوالاتی درباره این مجلات «غارتگر» یا «شبه‌علمی» دریافت می‌کنیم و هنگامی که آن‌ها، نویسندگان و داوران ما را هدف می‌گیرند، خودمان هم در معرض فریب‌شان قرار می‌گیریم.

تعیین دقیق تعداد مجلات غارتگر دشوار است، اما در سال ۲۰۲۱، تعداد آنها بیش از ۱۵ هزار مورد تخمین زده شده است. با این که توصیه‌های ICMJE هشدارهایی درباره انتشار غارتگرانه (Predatory publishing) دارد، کمیته بر این باور است که تعداد زیاد و روزافزون مجلات غارتگر، ایجاب می‌کند تا توجه ویژه‌ای به آنها شود و اقدامات احتمالی دینفعان برای مقابله با این تلاش‌های فریبکارانه بررسی گردد.

شیوه‌های این مجلات شامل درخواست‌های مصرانه از نویسندگان برای ارسال مقاله، وعده بررسی بسیار سریع و نبود شفافیت درباره هزینه‌های ارسال، پردازش، و حتی انصراف از چاپ (withdrawal) است. مجلات غارتگر ممکن است ادعا کنند از رویه‌های معتبر ادیتوریال و نشر پیروی می‌کنند، اما در عمل هیچ داوری همتایی انجام نمی‌دهند و کارهایی مانند آرشیو محتوای مجله، رسیدگی به تعارض منافع احتمالی، امکان اصلاحات و پاسخگویی به سؤالات نویسندگان در زمان مناسب را هم انجام نمی‌دهند. در بدترین حالت، حتی پس از پرداخت هزینه توسط نویسندگان، مقالاتی که این مجلات مدعی انتشارشان هستند هرگز واقعاً منتشر نمی‌شوند.

مجلات غارتگر اغلب از نام‌ها و برندهایی استفاده می‌کنند که تقلیدی از مجلات معتبر (well established journals) است. ممکن است به دروغ ادعا کنند عضو سازمان‌های معتبری مانند کمیته اخلاق نشر، شورای ویراستاران علمی، ICMJE و دیگر نهادها هستند یا از توصیه‌هایشان پیروی می‌کنند. مجلات غارتگر ممکن است شاخص‌های نمایه‌سازی و استنادی را جعل کنند یا حتی در فرآیند بررسی، از دید ارزیابان پنهان بمانند و در دیتابیس‌های معتبر، نمایه شوند.

برای ایجاد ظاهری قابل قبول، این مجلات از افراد می‌خواهند در هیئت تحریریه (editorial board) یا به‌عنوان ویراستار مهمان (guest editor) فعالیت کنند و گاه حتی بدون رضایت آنها، نامشان را در این سمت‌ها درج می‌کنند. مجلات غارتگر عمده با این طرف‌ها نویسندگان را فریب می‌دهند تا مقالاتشان را ارسال کنند و هزینه‌های مربوطه را بپردازند. هرچه مجلات غارتگر نویسندگان بیشتری را جذب کنند، سودشان هم افزایش می‌یابد.

این روش‌های فریبکارانه، نویسندگان، مؤسسات دانشگاهی، مجلات و ناشران معتبر، کل فرایند نشر علمی، علم و در نهایت عموم جامعه را به خطر می‌اندازد. به‌خصوص نویسندگانی که در آغاز مسیر حرفه‌ای‌اند و تجربه کافی ندارد یا از منتورشیپ مناسبی برخوردار نیستند و زیر فشار برای انتشار مقاله قرار دارند، بسیار آسیب‌پذیرند. انتشار در مجله‌ای غارتگر می‌تواند عواقب مالی و حرفه‌ای در پی داشته باشد و روند چاپ آثار در مجلات معتبر را برای نویسنده دشوارتر کند. اگر اعضای هیئت علمی و گیرندگان گزینش پژوهشی در یک مؤسسه، قربانی این مجلات شوند، اعتبار آن مؤسسه هم به خطر می‌افتد. مجلات و ناشران معتبری که این مجلات غارتگر از آنها تقلید می‌کنند، ممکن است با اتهامات بی‌پایه در مورد رفتار نادرست مواجه شوند. حضور مجلات غارتگر حیل‌گر سبب شده است برخی دانشگاهیان و مؤسساتشان در مواجهه با مجلات معتبر دسترسی آزاد (که هزینه از نویسنده می‌گیرند) محتاط شوند. از همه مهم‌تر، مجلات غارتگر می‌توانند زمینه را برای اشاعه اطلاعات بهداشتی تأیید نشده، ضعیف یا حتی جعلی فراهم کنند.

نویسندگان چه اقداماتی می‌توانند انجام دهند؟

نویسندگان باید بدانند که مجلات غارتگر وجود دارند و با ارزیابی اعتبار مجله‌ای که قصد دارند در آن منتشر کنند، از ارسال آثارشان به این مجلات خودداری کنند. کمک گرفتن از منتورها، همکاران و کتابداران با تجربه می‌تواند بسیار سودمند باشد. متأسفانه در حال حاضر هیچ فهرست جامع و دقیقی از مجلات غارتگر وجود ندارد. تهیه چنین فهرستی عملاً ممکن نیست، چون این مجلات و ناشران، بطور مداوم تأسیس می‌شوند و سپس ناپدید می‌شوند. با این وجود، رهنمودهایی از سوی سازمان‌های مختلف در دسترس است تا ویژگی‌های مجلات معتبر دارای داوری همتا را تشخیص دهیم.

انجمن جهانی سردبیران پزشکی (World Association of Medical Editors) یا WAME توصیه‌های کاربردی دارد که دربرگیرنده مجموعه سولاتی است که نویسندگان هنگام انتخاب مجله باید مطرح کنند. سایت ThinkCheckSubmit.org چک‌لیستی از معیارها فراهم کرده است تا نویسندگان بتوانند ناشران و مجلات معتبر را شناسایی کنند. این سایت همچنین یک ویدیوی کوتاه درباره انتشار غارتگرانه در اختیار می‌گذارد. در سال ۲۰۱۷، مؤسسه ملی بهداشت ایالات متحده (NIH) دستورالعملی برای پژوهشگران تحت حمایت مالی خود منتشر کرد تا در تشخیص مجلات معتبر از مجلات غارتگر به آن‌ها کمک کند. نویسندگان لازم است با این منابع آشنایی پیدا کنند. اگر نسبت به اعتبار یک مجله خاص تردید دارند، باید این نگرانی را با همکاران و مؤسسه خود مطرح کنند.

با توجه به اینکه مجلات غارتگر به‌گونه‌ای عمل می‌کنند که با مجلات معتبر اشتباه گرفته شوند (از آن‌ها تقلید می‌کنند)، نویسندگان هنگام دریافت هرگونه پیشنهاد انتشار یا همکاری به عنوان هیئت تحریریه از سوی یک مجله، باید کاملاً هوشیار باشند. باید با دقت آدرس ایمیل و URL های درج شده در مکاتبات را بررسی کنند تا مطمئن شوند با نهاد معتبر یکی است. همچنین می‌توانند آن درخواست را برای مجله معتبر ارسال کنند و بپرسند آیا واقعاً از جانب آن مجله ارسال شده است یا نه. این اقدام نه تنها از درگیر شدن نویسنده با یک مجله غارتگر جلوگیری می‌کند، بلکه مجله معتبر را هم از تقلید صورت گرفته آگاه می‌سازد.

مؤسسه‌ها و حامیان مالی چه کارهایی می‌توانند انجام دهند؟

مؤسسات دانشگاهی و حامیان مالی باید برای راهنمایی اعضا و پژوهشگران خود در اجتناب از مجلات غارتگر، سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی کنند. برای این کار می‌توانند منابع اشاره شده را از طریق کانال‌های سازمانی مانند بسته‌های آموزشی در اختیار افراد - به‌ویژه تازه‌کاران - بگذارند و به‌طور منظم، محل انتشار آثار اعضای هیئت علمی و پژوهشگران دارای گرنت را بررسی کنند. کتابداران هر مؤسسه با مجلاتی که اعضای آن مطالعه می‌کنند یا قصد ارسال مقاله به آنها را دارند، آشنا هستند و می‌توانند نقش مهمی در هدایت نویسندگان به سوی نشریات معتبر داشته باشند. کتابداران نیز، درست همانند نویسندگان، در صورت مواجهه با هر گونه شبهه درباره یک مجله، باید اطلاعات خود را با اعضای مؤسسه و دیگر کتابداران به اشتراک بگذارند. اگر کتابداران متوجه شوند یک مجله غارتگر در حال تقلید از مجله یا ناشری معتبر است، موظفاند این مسئله را به مؤسسه خود و مجله اصلی اطلاع دهند.

گاهی نویسندگانی که زیر فشار انتشار مقاله هستند، عمداً در مجلات مشکوک چاپ می‌کنند تا فهرستی طولانی از مقالات برای ارتقای علمی خود فراهم کنند. اما اگر کمیته‌های ارتقا، علاوه بر کمیت، به کیفیت مقالات و مجلات محل انتشارشان هم اهمیت دهند، این روش دیگر چندان کارساز نخواهد بود.

ویراستاران مجلات و ناشران چه اقداماتی می‌توانند انجام دهند؟

مجلات باید در راهنمای نویسندگان و دوره‌های آموزشی "چگونه منتشر کنیم" (how to get published)، باید به موضوع مجلات غارتگر و منابعی که پیش‌تر ذکر شد بپردازند تا نویسندگان از این خطر آگاه باشند. چنانچه سردبیران و ناشران پی ببرند مجله‌ای غارتگر از آنها تقلید می‌کند، مناسب است با انتشار یک اطلاعیه در وبسایت یا فرستادن ایمیل به نویسندگان، داوران و اعضای تحریریه، آنها را در جریان بگذارند. سردبیران باید در نظر داشته باشند که برخی نویسندگان ممکن است به مقالات مجلات غارتگر استناد دهند. در صورت مشاهده هرگونه تردید در اعتبار یک استناد، بهتر است نویسندگان در جریان قرار گیرند.

اقدام قانونی علیه این مجلات دشوار است؛ چرا که ناشران غارتگر معمولاً هویت شفافی ندارند، یافتن مسئولان آنها سخت است و اغلب هم به مکاتبات پاسخ نمی‌دهند. با این حال، ناشران باید همچنان نامه‌های "توقف و خودداری" (cease and desist letters) ارسال کنند، زیرا حتی بدون دریافت پاسخ، این اقدام می‌تواند مانع ادامه فعالیت‌های غارتگرانه شود.

مجلات غارتگر از شرایطی که نشر دسترسی آزاد (open access) و مدل‌های پرداخت توسط نویسنده را گسترش می‌دهد، سوءاستفاده می‌کنند و راهبردهایی برای کسب سود از این فضا ابداع کرده‌اند. نگران‌کننده است که با وجود آگاهی چندین ساله از این مجلات و ناشران غارتگر، هنوز هم دانشگاهیان در دام آنها گرفتار می‌شوند. حفاظت از جامعه علمی و مردم در برابر مجلات غارتگر مستلزم همکاری همه ذینفعان است.

تهیه و تنظیم

رسول معصومی